

KITEKINTÉS

ÚJ KÖNYV-, KÖNYVTÁR-, ÉS OLVASÁSPOLITIKAI PROGRAM FRANCIAORSZÁGBAN

A Rapport Pingaud-Barrau. 1–5. (Livres Hebdo, 1982. 6. 6–10. p.) című jelentés alapján FOGARASSY MIKLÓS szemléje.

A könyv és az olvasás ügye az 1970-es évek második felében súlyos válságba került Franciaországban. A könyvkiadás- és terjesztés anyagi érdekeinek az olcsó és silány minőségű tömegárú kedvez, a klasszikus hagyományokkal rendelkező könyvkereskedelmi szakma általános krízisét – az infláció mellett – a hatalmas eladói tereken óriási választékot és árkedvezményt nyújtó könyvruházak konkurrenciája is súlyosbította. A helyzetet tovább rontotta az az 1979-es rendelkezés, amely felszabadította a könyvárakat, ami katasztrofális hatású volt a kisebb kiadók és terjesztők számára. Mitterrand hatalomra jutásával a baloldali kormány nem sokáig késlekedett néhány gyors reform életbe léptetésével. Az 1974 óta stagnáló könyvtári költségvetési kiadásokat látványosan megtöbbszörözte, és új rendeletet léptetett életbe, amelynek értelmében a könyvek ára egységessé válik: ugyanahhoz a kiadványhoz ugyanazért az összegért jut hozzá a vásárló az ország bármely pontján. Ezek az intézkedések azonban csak lázcsillapításhoz hasonlíthatóak. Az új könyv-, könyvtár- és olvasáspolitikai megvalósításához hosszú távú reformokra van szükség. Ennek a koncepciónak a kialakításához hívták életre azt a szakmaközi, demokratikus szakértői bizottságot, amely eddig két jelentést publikált, az elsőt 1981 októberében, a másodikat 1982 januárjában. A bizottság két író elnökéről *Pingaud-Barrau jelentés*-nek nevezett dokumentumok, széles körű szakmai viták és tárgyalások nyomán születtek meg és a kulturális kormányzat, a művelődési intézményeket fenntartó helyi hatóságok számára fogalmaztak meg cselekvési programot.

Mivel a jelentés sokféle, a könyvvel és az olvasással kapcsolatban álló szakma problémáival foglalkozik, és ezek kulturális összefüggéseit részletesen is tárgyalja, bevezetőleg érdemes kitérni a francia művelődési irányítás néhány szervezeti vonására is. A francia Kulturális Minisztérium Könyv- és Olvasási Igazgatósága működteti a könyvtári szakfelügyeletet; közművelődési könyvtári szolgálata nyújt szubvenciókat a városi könyvtárak számára; tartja fenn a kistéleplések ellátására hivatott központi kölcsönkönyvtárakat; de ide tartozik a szerzői jog, a könyvkiadás, a terjesztés, a könyvexport ügyeinek főhatósági intézése is. A jelentésben tárgyalt témakörök szorosan érintenek egy másik intézményt, az 1970-es években alapított Nemzeti Irodalmi Központot (Centre National des Lettres = CNL), amely igényes kiadóknak, folyóiratoknak nyújt segílyt, ösztöndíjakat folyósít írók számára, jelentősen hozzájárul azonban a közkönyvtárak beszerzéséhez is: szubvencionálja a könyvtárak gyarapítását.

A könyvárak egységesítése csak az első lépés volt a kulturális javakhoz való hozzáférés demokratizálásának útján; el kell háritani azokat az akadályokat is, amelyek a könyvterjesztésben az esélyek egyenlőtlenségéhez vezettek. A jelenlegi könyvpiacot néhány privilegizált helyzetben lévő, nagy, ipari jellegű termelésre és tömegterjesztésre berendezkedett magánvállalkozás uralma jellemzi, a terjesztői szervezet a nagy példányszámú és gyors terjesztésű kiadványoknak kedvez. A kisebb, igényes, de alacsony példányszámú kiadványokra szakosodott kiadók – melyek a nemzeti kultúra sokszínűségének elengedhetetlen tartozékai és a szellemi demokrácia biztosítékai – sorvadnak.

A Pingaud-Barrau jelentés külön fejezetben foglalkozik a könyv és az olvasás érdekében kibontakoztatandó kulturális mozgalommal. Abból kell kiindulni, hogy a könyvtár hagyományos képe, klasszikusan közismert hivatása jelentősen átalakult. A közművelődési könyvtárak – igaz, ma még csak példászerűen idézhető esetekben – túlléptek „passzív” olvasmányközvetítő szerepükön és egyre kiszélesedő területen érintkezésbe léptek a társadalommal, és egy újfajta, a könyv, az olvasás körül kibontakoztatandó „szocializáció” intézményeivé váltak. A francia „olvasó népért” mozgalom azonban nemcsak egy szakma, nemcsak a könyvtárosok ügye kell hogy legyen, be kell vonni a programba a könyvesboltokat, a művelődési házakat, a szabadidő központokat és egyéb kulturális intézményeket is. Egy megfelelően sűrű közművelődési könyvtári hálózat kiépítése mellett szükség van egyéb, nem könyvtári jellegű közvetítő csatornákra is, annak érdekében, hogy a könyvet el lehessen juttatni a hátrányos helyzetű, rendszeresen nem olvasó rétegekhez. Legyen jelen a könyv az anya- és gyerekvédő intézményekben, a szociális otthonokban, klubokban, létesüljenek időlegesen működő, szezonális könyvtárak az üdülőterületeken. Ennek a többféle „könyves” szakmát mozgósító, de a könyvtárak központi szerepére építő mozgalomnak meg lehet jelölni a fő céljait is. Szerves munkakapcsolatot kell kialakítani a kortárs alkotókkal és a kiadói műhelyekkel; az új olvasóközönség megnyerése érdekében együtt kell működni a szakszervezetekkel, az üzemi bizottságokkal, valamint különféle társadalmi szervezetekkel; a könyv és az írott dokumentumok mellett az akcióban fel kell használni a kulturális ismeret- és értékközvetítés egyéb formáit is (színházak, képzőművészetek, film, fotó, audiovizuális dokumentumok), ennek érdekében a korszerű közművelődési könyvtárakat multimédia-tárákká kell fejleszteni.

A mozgalom csak akkor lehet kellő módon kezdeményező és militáns jellegű, ha a könyvtárak cselekvési autonómiája megnő. Az anyagi források és eszközök, működési feltételek bővítésével együtt lehetővé kell tenni, hogy a könyvtárak pénzügyi kereteik egy részével szabadon, megkötöttségek nélkül gazdálkodhassanak.

Az előadói, színházi terek köré szervezett művelődési házak helyett olyan új művelődési létesítményekre van szükség, amelyeknek centrumában a könyvtár áll, és az írott dokumentumok köré szerveződnek a rendezvényi formák – kiállítások, felolvasó estek, konferenciák, előadások, filmvetítések stb. Ezek az új típusú kulturális létesítmények – melyeknek centrumába a nyilvános könyvtári szolgáltatások kerülnek – alakítanak ki kapcsolatokat írókkal, művészekkel, lássanak el képzési feladatokat az önkéntes társadalmi aktivisták és a könyvvel egyéb kapcsolatban álló szakmák képviselőinek körében, és legyenek a könyv és az olvasás érdekében kibontakoztatandó mozgalom információs központjai.

Újra kell fogalmazni a Nemzeti Irodalmi Központ (CNL) feladatait és szervezeti, működési rendjét. Ennek az állami költségvetésből fenntartott intézménynek eddig két fő feladata volt: a kulturális és tudományos értékű művek terjesztése érdekében anyagi támogatást nyújtott a könyvtárak beszerzéseikhez, valamint meghatározott összegeket folyósított íróknak, kiadóknak nemzeti-történeti értékű művek kiadásához, költői, színházi művek megjelenítéséhez, irodalmi folyóiratok fenntartásához és irodalmi jellegű rendezvények szervezéséhez. A könyvtári beszerzési támogatást ki kell szélesíteni, ezzel egyidejűleg össze kell kapcsolni a könyvtári és kiadási támogatások rendszerét: évente kb. 20, központi szubvenciók révén megjelentetett művet kapjanak meg ingyen a könyvtárak. (A Nemzeti Irodalmi Központ könyvbeszerzési támogatása a könyvtáraknak 1982-ben meghaladta a 40 millió Frankot, és a szubvencionált intézmények száma a 700-at.)

A francia könyvtári rendszerről szóló fejezet javaslatai négy fő célt jelölnek meg és ezekhez kapcsolódva fogalmaznak meg átfogó könyvtárpolitikai programot.

Az első, alapvető cél az egységes, koordinált könyvtári hálózat létrehozása annak érdekében, hogy minden állampolgár, lakóhelyétől és társadalmi státusától függetlenül, egyenlő eséllyel jusson hozzá a könyvtári és dokumentációs szolgáltatásokhoz. Ennek eléréséhez biztosítani kell a szolgáltatások egységes ingyenességét. Felül kell vizsgálni a könyvtárak nyitvatartási rendjét, annak érdekében hogy a használók munkaidőn kívül, szabad idejükben jussanak hozzá a könyvtári forrásokhoz. Számolni kell az ezzel kapcsolatos reformok személyzeti konzekvenciájával. Meg kell határozni a könyvtári szolgálat minimumát; a jelentés szerint nem lehet könyvtárnak tekinteni az olyan ellátó helyet, amely nem rendelkezik a következő kritériumokkal: legalább 3000 kötetes, rendszeresen gyarapított gyűjtemény, szakértelemmel rendelkező könyvtáros, minimálisan heti kétszeri nyitvatartás. Az egységes könyvtári ellátás alapkövetelménye a könyvtárközi együttműködés; lehetővé kell tenni, hogy a használó – a legkisebb szolgáltató ponton is – az egész könyvtári rendszer által nyújtott információkhoz hozzájuthasson.

A könyvtárügy: közügy; az egységes hálózat megteremtése politikai kérdés. Valamennyi helyhatóságnak – városi, járási, megyei és regionális szinten – tudomásul kell vennie, hogy a könyvtári ellátás alapvető társadalmi követelmény és biztosítaniok kell az ehhez szükséges költségeket. Az államnak az irányító, kiegyensúlyozó szerepet kell játszania ebben a folyamatban. A közkönyvtári ellátás hajlékony és alkalmazkodóképes struktúrát kíván a hálózat szervezésében; számot kell vetni azzal, hogy a francia lakosság fele kis településeken él, és hogy a falusi környezetben nyújtandó szolgáltatások jelentik a legnagyobb problémát.

Könyvtári szolgálat létesítése és működtetése meghatározható pénzügyi normatívákat kíván; a fentiekben megfogalmazott, a könyvtári ellátás minimumát jelentő intézmény létesítéséhez – 1981-es áron számolva – 500 ezer Frank beruházás és 200 ezer Frank működési kiadás szükséges. Bár az állam 20 %-os szubvenciót nyújt a helyi hatóságoknak, az a költségvetési összeg, melyet a közigazgatási egységeknek könyvtári célokra kell fordítaniok, lakosonként 1 könyv kereskedelmi árának felel meg (1981-ben 30 és 50 Frank közötti érték). Az állami segélyek és különleges szubvenciók rendszerében egy, a különlegesen elmaradott települések fejlesztését előtérbe állító ötéves terv célkitűzéseit kell megvalósítani.

Ha a helyi tanács biztosítani tudja a működési kiadásokat, önálló helyi nyilvános könyvtárat hozhat létre. Az intézmény felszereléséhez az állami és regionális költségvetés 50%-kal, a működési kiadásokhoz 20%-kal járul hozzá. Ha a helyi hatóság nem tudja biztosítani a minimális feltételeket, a könyvtári szolgálatot a legközelebbi városi könyvtártól, vagy a megyei szervezésű Központi Kölcsönkönyvtár ellátórendszerétől „rendelheti meg”. Közép- és nagyvárosokban – lakosonkénti 50 Frank összeggel számolva – a működési kiadások költségvetési fedezete biztosítottnak látszik; ellátási normatívaként 2000–3000 lakosonként 1 főfoglalkozású, szakképzett könyvtáros alkalmazásával kell számolni. A központi nagyvárosok könyvtárai, amelyek helyismereti gyűjteménnyel, fejlett bibliográfiai és tájékoztató apparátussal rendelkeznek, közvetlenül kapcsolódjanak a regionális központi könyvtárakhoz és ezen a címen regionális vagy országos hiteleket nyerhetnek fejlesztéseikhez.

Az 1946-ban létrehozott és a megyék sajátosságaihoz igazodó központi ellátást nyújtó Központi Kölcsönkönyvtárak tevékenységi körét meg kell újítani. Elsősorban „kiegyensúlyozó szolgálatnak” kell ezt a szervezetet tekinteni, amelyik kihelyezett létekekkel vagy mozgókönyvtári ellátással azoknak a kistelepüléseknek a gondjain hivatott enyhíteni, amelyek nem képesek önerőből könyvtárat fenntartani. A letéti ellátó tevékenységet a jövőben ki kell terjeszteni a vállalatokra, társadalmi szervezetekre, kórházakra; ezek a könyvtárak nyújtsanak módszertani-technikai segítséget a kisebb önálló könyvtárak számára is, szervezzenek képzést, segítsék az intézmények rendezvényi munkáját, közvetítsék a nagyobb városi könyvtárak szolgáltatásait.

Az egyetemi, iskolai, vállalati, kórházi könyvtárak valamint az egyesületek könyvtárainak elsőrendű hivatása az intézményi személyzet igényeinek kielégítése. Nem működhetnek azonban elszigetelten: valamennyi könyvtárral ki kell építeni, illetve meg kell erősíteni kapcsolatukat. Bizonyos esetekben az iskolai, a kórházi könyvtárak illetve az egyesületi könyvtárak csatlakozhatnak a városi, kerületi, községi könyvtárhoz, ebben az esetben azonban mindazok az előírások és kötelezettségek is terhelik őket, mint a nyilvános könyvtárakat. Az egyetemi könyvtárak legyenek nyilvánosak.

A jelentés a francia könyvtárügy régi gondját, a központi szolgáltatások hiányát két szervezeti szinten kívánja orvosolni. A regionális központi könyvtáraknak az adott országrész számára a nemzeti könyvtárhoz hasonló helyi funkciókat kell ellátnia: fogadnia kell a kötelezpéldányokat, létre kell hoznia a regionális központi katalógusokat, számítógépes kapcsolatban kell állnia a központi bibliográfiai adatforrásokkal, szerveznie kell a könyvtárközi kölcsönzést a régió tudományos könyvtárainak állományára építve. Központi regionális könyvtárnak vagy a terület legjelentősebb városi könyvtárát vagy egy egyetemi könyvtárat kell kijelölni. A regionális szolgáltatások egyéb területeken vagy nyilvános intézményekhez vagy a regionális művelődési hivatalokhoz kapcsolódva szervezhetőek meg (alap- és továbbképzés, kooperáció szervezése, tervezése, módszertani segítség stb.). Országos szinten sürgető igény van egy központi könyvtárügyi szolgáltató intézmény megeremtésére, melyet – az egyetemi könyvtárak más főhatóságához való tartozása miatt – az Oktatási és a Kulturális Minisztérium kettős fennhatósága alá kell helyezni, annak érdekében, hogy össz-könyvtárügyi célokat szolgáljon. Feladatai közül a jelentés a számítógépesítéssel kapcsolatos központi funkcióit, a tervezési és telepítési tervezést, a könyvtárosok alap- és továbbképzésének tartalmi kidolgozását, a statisztikai adatok

összeállítását és elemzését, továbbá a *Bulletin des bibliothèques* c. folyóirat kiadásához kapcsolódó tájékoztatási és publikációs tevékenységet emeli ki.

A Pingaud-Barrau jelentés könyvtári fejezetének végén egy könyvtárügyi törvény megalkotásának szükségessége mellett érvel a bizottság. A tervezet legfontosabb elemei – a szolgáltatások ingyenessége, a decentralizáció, a fejlesztési terv, a fenntartók kötelezettségei, a kooperáció körvonalai, a helyi, regionális és országos költségvetési arányok meghatározása – a könyvtári törvény tartalmának fő vonalait is megjelölik.

A francia könyvtárügy reformja, a fejlesztési tervek, az olvasás érdekében kibontakoztatandó társadalmi mozgalom nem képzelhető el a francia könyv- és könyvtárügyi képzés átfogó újjászervezése nélkül. A jelentés egy olyan új képzési rendszer körvonalaait rajzolja meg, amelyben a képző intézmények valamennyi, a könyvvel és az ismerethordozókkal foglalkozó szakember számára nyújthatnak szakmai ismereteket. Ennek megfelelően: lenne a tananyagnak egy közös „törzse”, amelyet könyvtárosok, könyvterjesztési szakemberek, kiadói szakmában dolgozók egyaránt tanulnának és ezután az oktatás speciális irányokba ágazna szét. A francia könyvtáros és dokumentalista képzés elmáradottsága miatt hatalmasak az igények, évente 4000–5000 szakember kibocsátásával kell számolni. Három szintű képzésre van szükség, amelyhez – negyedikként – az oktatók és kutatók képzése csatlakozik. A kezelési, a technikai és a tudományos feladatokra felkészítő három oktatási szinten egyaránt kétéves képzési ciklust terveznek: az első évet az ismerethordozókkal kapcsolatos közös tudományok – megfelelő szintű – elemeinek elsajátítására kell szánni, a második év a szakosodásnak megfelelő ismeretek megtanulását és a szakmai gyakorlatok céljait szolgálja. A képzőintézményeket regionális keretekben kell megszervezni, lehetőleg egyetemekhez kapcsolódó létesítmények formájában, illetve a már létező „Olvasás- és mediakutatási regionális intézetek”-hez kapcsolódva kell a rendszert országosan kiépíteni. Ezek az intézmények nemcsak oktatási feladatokat láthatnának el; az adott terület kutatásszervezési és irányítási, koordinációs munkáiból is tevékeny részt vállalhatnának, az ő feladatuk lehetne a regionális szakmai tájékoztatás (szakkönyvtár) megteremtése, a szakmai továbbképzési fórumok működtetése.

A FRANCIA TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁRÜGY irányítására a Közoktatásügyi Minisztériumban könyvtári, múzeumi és szaktájékoztatási igazgatóságot szerveztek. Ennek 12 osztályát 4 főosztály fogja össze: tervezés és szervezés; személyzet, képzés, igazgatás; kutatás és fejlesztés; tájékoztatási és kiadói tevékenységek, múzeumok.

Bulletin des bibliothek de France, 1982. 6.no.